

Anuari 2024
L'estat de l'educació a Catalunya

Segregació urbana, desigualtats educatives i polítiques de resposta

Ismael Blanco

Segregació urbana, desigualtats educatives i polítiques de resposta

Anuari 2024

L'estat de l'educació a Catalunya

Segregació urbana, desigualtats educatives i polítiques de resposta

Ismael Blanco

Ismael Blanco. Catedràtic de Ciència Política i director de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques.

La col·lecció «Polítiques» és la col·lecció de referència de la Fundació Jaume Bofill. S'hi publiquen les recerques i els treballs promoguts per la Fundació amb més rellevància social i política. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

© Fundació Bofill, 2024
Girona, 34
08010 Barcelona
fbofill@fundaciobofill.org
<http://www.fundaciobofill.cat>

Creiem que el coneixement s'ha de compartir. Per això fem servir una llicència Creative Commons **Reconeixement 4.0 Internacional (CC BY 4.0)**, llevat que en algun material indiquem el contrari. Us animem a copiar, redistribuir, remesclar o transformar i crear els continguts propis d'aquesta publicació, per a qualsevol finalitat, inclosa la comercial. Només us demanem que reconegueu l'autoria de la creació original.

Les publicacions de la Fundació Jaume Bofill estan disponibles per a descàrrega al web: www.fundaciobofill.cat

Primera edició: novembre del 2024

Directors: Margarita León i Bernat Albaigés
Autoria: Ismael Blanco

Edició: Fundació Jaume Bofill i Bonal·letra Alcompàs
Cap de projectes: Miquel Àngel Alegre
Coordinadora de projectes: Laura Morató
Cap de publicacions: Anna Sadurní

Disseny de la coberta: Anythink
Fotografia de la coberta: Uncle Jun
Disseny i maquetació: Mercè Montané

Impressió: Martín Arts Gràfiques (Barcelona)

Índex

1	Introducció	1
2	La segregació urbana a Catalunya: estat de la qüestió i tendències evolutives	3
3	Desigualtats territorials i desigualtats educatives a Catalunya: algunes evidències	7
4	Efectes de barri i «estructures d'oportunitat educatives»: un marc conceptual	16
5	Cap a una política educativa amb enfocament territorial	20
	Impuls d'un sistema de diagnòstic i seguiment de les desigualtats educatives a Catalunya	22
	Disseny i implementació d'un programa de millora educativa articulada amb les polítiques de millorament urbà, ambiental i social dels barris i viles	24
6	Bibliografia	27

Índex de gràfics

---

1. Indicadors educatius en els barris més vulnerables i menys vulnerables a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. 2020-2021 10
2. Evolució de les necessitats educatives específiques per raons socioeconòmiques o socioculturals. Mitjana. Àrea Metropolitana de Barcelona. 2017-2020 10

Índex de taules

---

1. Seccions censals vulnerables i acomodades i població resident. Catalunya 2001 i 2012 6
2. Indicadors educatius de la població d'entre 15 i 34 anys segons barris de residència a Catalunya 9
3. Indicadors de desigualtat educativa entre districtes de Barcelona (última dada disponible) 15

Introducció

Des del tombant del mil·lenni, s'han publicat nombrosos estudis que constaten l'existència d'una forta relació entre el creixement de la desigualtat social i l'augment de la segregació residencial. Aquesta literatura observa que la segregació residencial no és només una conseqüència de la desigualtat social, sinó també un factor que contribueix significativament a la seva reproducció i aprofundiment. Sense necessitat de caure en cap mena de determinisme geogràfic, resulta evident que el lloc de residència (el barri, el municipi) condiciona significativament la qualitat de vida de les persones i les seves oportunitats de progrés social. La relació entre les dinàmiques de desigualtat social i de segregació residencial és intensa, és rellevant, i ha anat en augment en la majoria de les ciutats europees i d'arreu del món (Tammaru *et al.*, 2016; Musterd *et al.*, 2017; Van Ham *et al.*, 2022).

Partint de la base del coneixement acumulat en el camp d'estudi de la segregació residencial i urbana, el contingut d'aquestes pàgines analitza la importància dels factors territorials en la reproducció de les desigualtats educatives. L'adopció d'una «mirada espacial» (Soja, 2010) permet posar en relleu la manera en què els entorns residencials condicionen les oportunitats educatives de les persones, particularment durant la

infància i l'adolescència. Al seu torn, la trajectòria educativa de cada persona condiciona les seves possibilitats futures de desenvolupament professional i social i, per tant, la seva capacitat d'escollir lloc de residència. D'aquesta manera, les desigualtats en les oportunitats educatives són, alhora, causa i conseqüència de la segregació residencial. Més enllà del seu valor analític, aquesta mirada apunta també cap a la necessitat de polítiques públiques de combat contra les desigualtats educatives basades en un enfocament territorial. L'argument que es vol defensar, en aquest sentit, és que la concentració de recursos i oportunitats en els barris i municipis més vulnerables, basada en la col·laboració entre administracions i diferents tipus d'actors comunitaris, és una estratègia de gran rellevància en el combat contra les desigualtats educatives i, per tant, contra les desigualtats socials. A més a més d'alguns antecedents internacionals i del nostre context, la proposta que es fa en aquest treball posa l'accent en els aprenentatges que s'extreuen d'una experiència pionera com el Pla de Barris de Barcelona, que articula d'una forma altament innovadora les polítiques de millora integral de barris amb les polítiques d'educació.

El primer apartat es dedica a la qüestió de la segregació residencial i urbana, tot conceptualitzant el fenomen i identificant-ne les principals tendències evolutives a Catalunya en les darreres dècades. En el segon apartat es repassen les evidències que aporten alguns estudis fets a Catalunya, a la demarcació de Barcelona i a la mateixa ciutat, sobre la relació existent entre la segregació urbana i les desigualtats educatives. El tercer apartat aprofundeix en les implicacions que té per a les polítiques educatives l'adopció d'una mirada territorial: es conceptualitza el lloc de residència com a «estructura d'oportunitats educatives» i s'identifiquen aquells elements que podrien actuar com a palanca de canvi educatiu en els territoris més desfavorits. Per acabar, l'experiència recent del Pla de Barris de Barcelona constitueix la base de les propostes i recomanacions que es formulen en el darrer apartat.

La segregació urbana a Catalunya: estat de la qüestió i tendències evolutives

La importància dels factors territorials en la reproducció de les desigualtats socials ha estat el principal objecte de preocupació de la literatura al voltant de la segregació residencial i urbana. La segregació residencial és la principal forma de segregació a les ciutats, i fa referència a la tendència dels diferents grups socials a separar-se residencialment en diferents àrees urbanes, que és essencialment el resultat de la desigualtat en la capacitat de tria del lloc de residència. Així, doncs, els grups de renda més alta acostumen a aplegar-se en aquelles zones on els preus del sòl i de l'habitatge són més elevats i on el cost de vida és més alt; mentre que els grups de renda més baixa tendeixen a concentrar-se, justament, allà on els preus són més baixos (Nel·lo, 2010). Tot i que sovint es presenten com a sinònimes, la segregació urbana és una noció més àmplia, que fa referència a les possibilitats de moure's i de treure profit dels diferents recursos i oportunitats que ofereix la ciutat, la qual cosa, certament, ve molt condicionada per l'efecte combinat de la renda i el lloc de residència.

La relació existent entre la segregació residencial i les desigualtats socials ha estat estudiada principalment des de la perspectiva dels anomenats «efectes de barri» o «efectes d'àrea» (Van Ham, 2012; Nel·lo, 2017). Les desigualtats de renda condicionen les dinàmiques de segregació. La segregació, al seu torn, aprofundeix i amplia la desigualtat entre diferents grups socials, i condiciona no només la seva qualitat de vida sinó també les seves trajectòries vitals. Per a la població més acomodada, la residència en les àrees més benestants els comporta un seguit d'avantatges socials com, per exemple: l'alta qualitat de l'entorn residencial; les bones connexions quant a diferents mitjans de transport; el grau més elevat de seguretat ciutadana; un capital social dens i una alta capacitat d'incidència política; així com la disponibilitat d'un ampli ventall d'equipaments i serveis, públics i privats, de gran qualitat. Per a la població de rendes més baixes, per la seva banda, el fet de veure's aplegada en els

barris i municipis més desafavorits comporta sovint haver d'assumir greuges socials com l'estigmatització; l'aïllament territorial; les dificultats de convivència entre el veïnat i la debilitat del capital social; la inseguretat ciutadana; i la feblesa institucional, que es tradueix en serveis i equipaments de menys qualitat per a una població que, en canvi, té més necessitats socials.

Així, el creixement de les desigualtats socials en les últimes dècades ha anat lligat a un aprofundiment de les dinàmiques de segregació residencial al llarg de tota la geografia urbana europea, i ha afeblit la cohesió social a les ciutats i en els seus entorns metropolitans (Tammaru *et al.*, 2016; Musterd *et al.*, 2017; Van Ham *et al.*, 2022). Catalunya no és aliena a aquest tipus de dinàmiques. Certament, les evidències ens indiquen que la segregació residencial catalana parteix d'uns nivells comparativament baixos (Blanco i Gomà, 2018; Porcel, 2022), una situació que compartim amb altres països del sud d'Europa (Arbacci, 2019). La forma compacta de les ciutats mediterrànies, el caràcter més recent de la immigració extracomunitària i, paradoxalment, un menor pes de l'habitatge social (que ha estat un dels grans factors de segregació residencial en estats del benestar més avançats), han contribuït a uns nivells més elevats de barreja social que no pas en altres països europeus on, en canvi, les desigualtats de renda són més moderades. No obstant això, la confluència de diferents tipus de dinàmiques de canvi social en les últimes dècades han provocat un increment notable de la segregació residencial a Catalunya (Blanco i Nel·lo, 2018; Porcel i Anton, 2020; Nel·lo, 2021; Blanco i Gomà, 2022; Sorando, 2022; Mazorra, 2024).

Entre aquestes dinàmiques, cal destacar, en primer lloc, el mateix creixement de la desigualtat social, accelerat per l'efecte de les últimes crisis econòmiques i la cronificació de la pobresa i l'exclusió social entre els col·lectius més vulnerables. En segon lloc, el fort augment de la immigració extracomunitària en el marc de dues grans onades migratòries (la primera, prèvia a la crisi de 2008; la segona, a partir de 2014) no només ha suposat un creixement extraordinari de la població a Catalunya, sinó que

també ha accentuat les diferències en les condicions de vida de diferents àrees urbanes segons el grau de presència de població procedent de països del sud global. Finalment, tots aquests factors han interactuat fortament amb les dinàmiques d'un mercat immobiliari que han accelerat la gentrificació dels nuclis urbans de grans ciutats, la suburbanització de les classes mitjanes i la concentració de població més vulnerable en els barris i municipis més desfavorits. En aquestes àrees, no només s'ha produït un creixement notable de la població d'origen estranger, sinó també un fort increment de la rotació de població i, per tant, l'afebliment dels seus vincles amb el territori de residència (Damoun *et al.*, 2022). Les dinàmiques del mercat de l'habitatge tenen en aquest sentit un paper clau. S'incrementa notablement la mobilitat residencial i, dins d'aquesta, aquella forçada per raons econòmiques: a la regió metropolitana de Barcelona, per exemple, la població que ha hagut de canviar de residència en els darrers 5 anys ha passat d'un 8,8% l'any 2017 a un 28% el 2022; i gairebé un de cada quatre canvis residencials responen a motius econòmics o venen forçats per circumstàncies relacionades amb l'habitatge (Institut Metròpoli, 2022).

La recerca *Barris i Crisi* va permetre constatar la plasmació d'algunes de les dinàmiques esmentades en l'evolució de la segregació urbana durant el període 2001-2012 en el conjunt de Catalunya i de les seves demarcacions territorials (Blanco i Nel·lo, 2018). Tal com es pot observar a la Taula 1, les dades produïdes en el marc d'aquest estudi constaten un creixement notable del nombre de persones que viuen en seccions censals amb valors extrems, les més vulnerables i les més acomodades, que van passar de representar el 6,8% el 2001 al 17,1% el 2012. Alhora, s'observa que el creixement més fort de la segregació en aquell període es va produir entre la població més benestant, cosa que referma una observació que s'ha fet també a escala internacional: la segregació residencial acostuma a ser més intensa entre la població de renda més alta, que acostuma a aplegar-se en entorns territorialment més segregats i socialment més homogenis que no pas la resta de la població (OCDE, 2018). Així, el 2012, la població que vivia en barris vulnerables a Catalunya era de 676.459

persones, mentre que els residents en els barris més benestants eren 620.259; el creixement d'aquests últims ha estat gairebé 3 vegades superior entre 2001 i 2012 que el dels primers.

TAULA 1

Seccions censals vulnerables i acomodades i població resident. Catalunya 2001 i 2012

	2001		2012	
	Seccions censals	Població	Seccions censals	Població
Seccions censals vulnerables	240 (4,6%)	263.714 (4,6%)	484 (8,9%)	676.459 (8,9%)
Seccions censals acomodades	161 (3,1%)	166.122 (2,6%)	586 (10,8%)	620.259 (8,2%)

Font: elaboració pròpia a partir de Blanco i Nel·lo, 2018.

Per acabar, és important subratllar també que la segregació urbana a Catalunya ha experimentat un salt d'escala territorial, el que significa que, cada cop més, les diferències més grans es produeixen no entre barris dins dels mateixos municipis, sinó entre municipis que formen els entorns metropolitans o els sistemes urbans (Blanco i Nel·lo, 2018). Per exemple, a ciutats de l'arc metropolità de Barcelona, com Mataró, Terrassa o Sabadell, la població de rendes més altes tendeix a desplaçar-se cap a municipis del seu sistema urbà com són, respectivament, Argentona, Matadepera o Castellar del Vallès i Sant Quirze del Vallès; el mateix pot observar-se en altres sistemes urbans propers a ciutats mitjanes de fora de l'àrea metropolitana, com Manresa i Figueres, on les ciutats més grans atrauen població vulnerable i perden població acomodada. Com s'ha constatat en diversos estudis recents, les implicacions distributives d'aquest tipus de dinàmiques són notables, ja que les capacitats pressupostàries dels municipis que atrauen població més desfavorida i que perden població de rendes altes acostumen a ser significativament més baixes que la resta i els esforços que han d'esmerçar en polítiques socials són més grans (Checa *et al.*, 2022).

En resum, el que aquest tipus d'estudis a Catalunya i a escala internacional indiquen és l'existència d'una forta interrelació entre les creixents desigualtats socials i les dinàmiques de segregació residencial: les desigualtats socials es plasmen en l'espai urbà a través d'una desigualtat creixent en el perfil de població i en les condicions de vida de diferents barris i municipis, alhora que aquestes desigualtats territorials contribueixen a aprofundir la desigualtat social. Es van consolidant així els efectes de barri o de zona (Van Ham, 2012; Nel-lo, 2021), uns efectes que són notoris en àmbits diversos com la salut, la qualitat de l'entorn residencial, les condicions ambientals i també l'educació, com veurem a continuació.

Desigualtats territorials i desigualtats educatives a Catalunya: algunes evidències

Les recerques fetes fins al moment a Catalunya sobre la relació entre desigualtats territorials i desigualtats educatives són escasses, per raons diverses que inclouen: una tradició menys assentada que en altres països pel que fa a estudis que vinculin els fets socials i territorials; el caràcter més moderat i més recent de la segregació residencial que en altres països; i també, cal destacar-ho, una disponibilitat força insuficient de dades territorialment desagregades, que dificulta molt aquest tipus d'anàlisi. A tot això cal afegir-hi una certa resistència per part de les institucions concernides a compartir dades que existeixen i que afavoririen enormement la comprensió de les dinàmiques de desigualtat educativa en el país. Amb tot, la recerca sobre desigualtats educatives a Catalunya ha posat el focus, sobretot, en la segregació de l'alumnat per centres educatius, sense considerar, en general, l'efecte de les variables territorials.

En tot cas, existeixen alguns estudis significatius sobre la relació entre desigualtats educatives i territorials que ens aporten evidències prou contundents sobre la profunditat d'aquesta relació en el nostre context i

que ens permeten ampliar la mirada més enllà de la qüestió (fonamental) de la segregació escolar. Podem destacar, d'entrada, la recerca realitzada per Gomà i Muñoz en el marc d'un treball més ampli sobre l'efecte barri a les grans metròpolis ibèriques (Nel·lo, 2021). Basada en l'encreuament de dades sobre segregació urbana de l'estudi de *Barris i Crisi* i les procedents de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya de 2017, aquesta recerca permet constatar l'existència de grans desigualtats en les trajectòries i assoliments educatius dels joves d'entre 15 i 34 anys de Catalunya en funció de si viuen en «barris vulnerables» o en altres entorns més benestants. Així, algunes de les observacions més destacades d'aquest estudi són les següents (Taula 2):

- Les trajectòries educatives dels joves tenen una durada molt variable en funció del seu lloc de residència: el percentatge de població que es troba estudiant en els barris vulnerables és significativament inferior al dels barris benestants o intermedis, una desigualtat que supera els 10 punts percentuals en el grup de 25 a 29 anys.
- Els nivells d'assoliment educatiu també són molt desiguals segons els llocs de residència. Per exemple, el 16,6% de la població jove que viu en els barris vulnerables no ha culminat la formació obligatòria ni cursa cap estudi, un percentatge molt per sobre de la mitjana catalana (el 9,9%). En els barris més vulnerables, només un 45% de la població jove té estudis secundaris, enfront del 65,4% de la resta d'àrees. Pel que fa a les titulacions universitàries, només un 15,5% dels joves residents en barris vulnerables assoleixen aquest nivell d'estudis, la meitat que a la resta de territoris (30,4%).
- En últim lloc, conclouen els autors, les diferències educatives associades a la segregació residencial urbana «resulten notablement més significatives que les que es deriven d'altres característiques territorials, com el fet de residir en l'àmbit metropolità o a la resta del territori, en un municipi major o menor de 100.000 habitants, i en un municipi considerat urbà o rural» (Gomà i Muñoz, 2021, p. 75).

TAULA 2
Indicadors educatius de la població d'entre 15 i 34 anys segons barris de residència a Catalunya

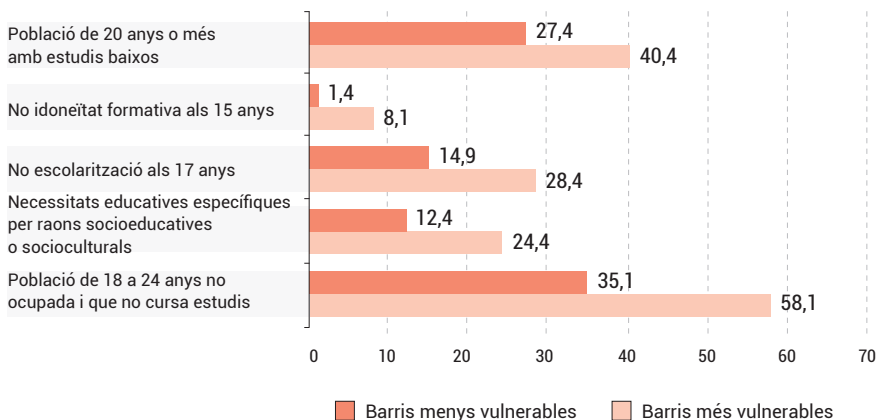
	BARRIS VULNERABLES	RESTA DE BARRIS	MITJANA DE CATALUNYA
Percentatge de població de 25 a 29 anys que es troba estudiant	16,6%	26,9%	42,5%
Nivell d'estudis obligatoris	83,4%	91,2%	90,1%
Nivell d'estudis postobligatoris	45,3%	65,4%	62,8%
Estudis universitaris	15,5%	30,4%	28,5%

Font: Gomà i Muñoz, 2021, a partir de dades de l'Enquesta de Joventut de Catalunya 2017.

A través d'una aproximació metodològica similar, sobre la base, en aquest cas, de les dades més actuals de l'Índex de Vulnerabilitat Urbana i posant en el focus l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) (2020-2021), l'Institut Metròpoli (2023b) ha observat l'existència de forts contrastos educatius entre els barris més vulnerables, en un extrem, i els més benestants, en l'altre (Gràfic 1). La població entre 18 i 24 anys que ni treballa ni estudia representa prop del 40% en els barris més vulnerables, 13 punts per sobre que en els barris menys vulnerables; l'alumnat amb necessitats educatives especials és gairebé 8 vegades superior en els barris més vulnerables; l'abandonament escolar prematur i la taxa de no idoneïtat en els 15 anys en els barris vulnerables dobla la dels barris més benestants; i la població de 20 anys amb estudis baixos arriba a gairebé el 60% en el cas dels barris més vulnerables (35% en els menys vulnerables). L'estudi realitzat per l'Institut Metròpoli, a més a més, ens permet observar l'evolució d'alguns indicadors entre 2017-2020, que apunta cap a un creixement de les desigualtats educatives: en aquest període, per exemple, creix significativament el percentatge d'alumnat amb necessitats educatives especials per raons socioeconòmiques o socioculturals en els barris més vulnerables de l'AMB, mentre que aquest indicador es manté força estable en els barris més acomodats, el que comporta una creixent desigualtat entre els uns i els altres (Gràfic 2).

GRÀFIC 1

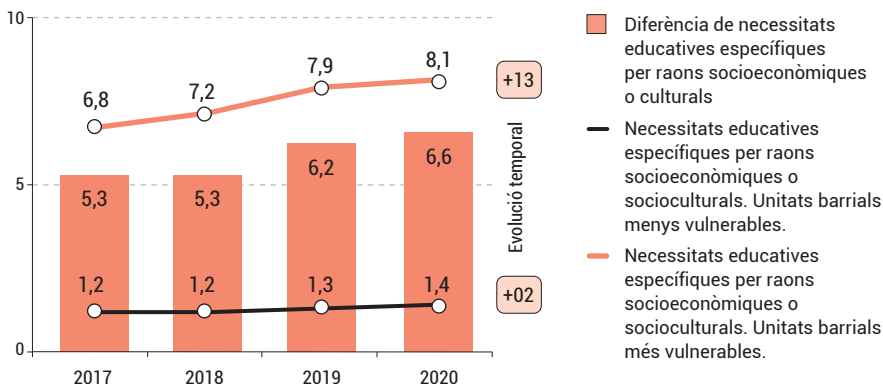
Indicadors educatius en els barris més vulnerables i menys vulnerables a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. 2020-2021

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Metròpoli, 2024.

GRÀFIC 2

Evolució de les necessitats educatives específiques per raons socioeconòmiques o socioculturals. Mitjana. Àrea Metropolitana de Barcelona. 2017-2020

Font: Institut Metròpoli, 2024, p. 32.

Els informes d'oportunitats educatives que elabora bianualment l'Institut Metròpoli per encàrrec de l'Ajuntament de Barcelona ens permeten observar també la dimensió territorial de les desigualtats educatives a la ciutat de Barcelona (IIAB, 2019; Institut Metròpoli, 2023a) en constatar l'existència de geografies educatives marcadament desiguals dins de la ciutat, tant pel que fa als contextos socioeconòmics de la infància i l'adolescència, com pel que fa a les seves condicions d'escolarització i els resultats educatius en els diferents districtes. Per posar alguns exemples destacats (vegeu la Taula 3):

- La taxa d'escolarització dels infants de 0 a 2 anys als districtes més benestants (Sarrià - Sant Gervasi i les Corts) dobla la dels districtes de renda més baixa (Ciutat Vella i Nou Barris) (60% enfront del 30%). Entre els primers, aproximadament 7 de cada 10 infants estan escolaritzats en centres privats; aquesta relació s'inverteix en els districtes de renda més baixa, on aproximadament el 70% assisteixen a escoles bressol municipals.
- L'alumnat amb necessitats específiques de suport educatiu a l'educació primària se situa per sobre del 18% en districtes de renda baixa com Nou Barris i Sants-Montjuïc, el doble de la mitjana de la ciutat (9,3%).
- El pes de l'alumnat estranger en centres educatius és molt variable segons els territoris. Si ens fixem en el cas de la primària, el percentatge d'alumnat estranger no arriba al 5% en el districte de Sarrià - Sant Gervasi, ni al 8% a les Corts, mentre que supera el 20% a Nou Barris i el 40% a Ciutat Vella. S'observen, també, diferències importants en el perfil de l'alumnat estranger. Prenent com a referència la zona majoritària d'origen en els tres nivells (infantil, primària i secundària), s'observa per exemple que l'alumnat estranger de Sarrià - Sant Gervasi i Gràcia prové majoritàriament de països de la Unió Europea, una situació que contrasta amb Ciutat Vella (amb la major part d'alumnat procedent d'Àsia i Oceania) i Nou Barris (Amèrica Central i del Sud).

- La desproporció en la distribució territorial dels centres d'alta complexitat també és molt elevada, i indica una forta concentració de situacions de gran complexitat educativa en els districtes de renda més baixa. En l'àmbit de l'educació primària, el 72,7% dels centres públics i el 57,1% dels privats concertats de Ciutat Vella són centres d'alta o molt alta complexitat; a Nou Barris ho són el 82,6% dels centres públics. A Sarrià - Sant Gervasi i a Gràcia, en canvi, no tenen cap centre dins d'aquestes categories.
- Des del punt de vista dels resultats educatius, les diferències són molt significatives. Així, per exemple, la taxa de no idoneïtat (és a dir, el percentatge d'alumnes escolaritzats en un curs inferior al que li pertocaria per la seva edat) a 4t d'ESO se situa al voltant del 20% a Sants-Montjuïc, Ciutat Vella i Nou Barris, mentre que no arriba al 10% en districtes com Sarrià - Sant Gervasi, les Corts i Gràcia. En la mateixa direcció, els nivells de no assoliment de les competències bàsiques a sisè de primària oscil·len entre el 4,4% de l'alumnat dels centres de Sarrià - Sant Gervasi i el 23% de l'alumnat de Nou Barris. La taxa de graduació a l'ESO dels districtes amb renda baixa també és significativament inferior a la de la mitjana de la ciutat: per exemple, mentre a Sarrià - St. Gervasi només 1 nen de cada 25 no obté la graduació, a Ciutat Vella aquesta proporció és d'1 de cada 4.
- Per acabar, l'informe assenyala també l'existència de desigualtats significatives en el camp de l'educació extraescolar. Un dels indicadors que utilitza és el de l'associacionisme d'educació en el lleure: a Nou Barris, només el 3% dels infants i adolescents participen en esplais i caus, una xifra que es dobla a Sarrià - Sant Gervasi i es quadruplica en districtes com l'Eixample, Gràcia, Horta-Guinardó i Sant Martí.

Les dades de les dues recerques citades indiquen amb claredat allò que s'ha observat en la literatura internacional: en un context de creixents desigualtats socials i territorials, barris, districtes i municipis dels entorns metropolitans tendeixen a formar «paisatges educatius» marcadament desiguals (Boterman *et al.*, 2020). El contrast entre els territoris

que formen els extrems de l'estructura socioespacial és notori i preocupant. En un extrem, les àrees més acomodades esdevenen gairebé inaccessible per a la població immigrada més vulnerable, apleguen una població adulta amb alts nivells educatius, assoleixen alts nivells d'escolarització en primera infància, tenen molt pocs alumnes amb necessitats educatives especials, assoleixen un rendiment educatiu força més alt que la mitjana i també apleguen trajectòries educatives de més llarga durada. En canvi, en l'altre extrem trobem territoris de gran vulnerabilitat socioeducativa, amb baixos nivells d'escolarització de 0 a 2 anys; una forta concentració d'alumnat amb necessitats educatives especials; trajectòries educatives molt més curtes, fruit d'un abandonament escolar prematur molt més elevat, i uns nivells d'assoliment educatiu en general força més baixos que la resta.

La mirada territorial sobre les desigualtats educatives permet cridar l'atenció sobre la creixent polarització de les condicions socioeducatives de la població en funció dels llocs de residència. Cal, però, matisar aquesta observació a partir de dues observacions rellevants. La primera fa referència a la diversitat de les condicions socioterritorials en funció de dos aspectes: el perfil de la població (la presència del col·lectiu gitano, per exemple, acostuma a ser un factor diferencial de gran rellevància en els barris vulnerables, així com ho és si entre els residents hi ha població majoritàriament nouvinguda o població autòctona que hi viu fa molt de temps); i també la seva ubicació geogràfica (que pot ser més o menys llunyana respecte dels territoris on es donen les oportunitats educatives). La segona observació, precisament, fa referència a les possibilitats de mobilitat de la població a la cerca d'oportunitats educatives: la mobilitat per raons d'escolarització a Barcelona, per exemple, és significativa en les tres etapes de l'ensenyament universal (educació infantil de segon cicle; primària i ESO) i ho és especialment entre la població de rendes mitjanes i altes. Com observa l'Institut Metròpoli (2021, p. 47) «les famílies amb majors recursos (són) les que activen amb major freqüència processos actius d'elecció i de tria escolar, mentre que les famílies amb menors recursos socioeconòmics opten sovint per la proximitat» (IM, 2021).

Alhora, Gomà i Muñoz (2018) han constatat que en certs barris de Barcelona, normalment de renda alta, el nombre de matriculacions arriba a doblar i fins i tot a triplicar la seva població en edat d'escolarització, cosa que remarca l'elevada capacitat de certs territoris per atraure demanda d'altres barris. Aquests patrons de mobilitat escolar, units a l'existència de la doble xarxa escolar (pública i concertada), comporta que en ciutats com Barcelona la segregació escolar acabi sent més elevada que no pas la segregació residencial (Bonal *et al.*, 2019).

TAULA 3
Indicadors de desigualtat educativa entre districtes de Barcelona (última dada disponible)

	RENDA FBD	ESCOLA- RITZACIÓ 0-2 ANYS	PERCEN- TATGE D'ALUMNAT NESE A PRIMÀRIA (2018-19)	ALUMNAT ESTRANGER A PRIMÀRIA (2017-18)	PERCENTATGE DE CENTRES PÚBLICS D'ALTA I MOLT ALTA COMPLEXITAT (molt alta) (2018-19)	TAXA DE NO IDONEÏTAT A 4T D'ESO (2020-21)	NO ASSOLIMENT DE COMPETEN- CIES BÀSIQUES A 6E DE PRIMÀRIA (2020-21)	NO GRADUACIÓ A L'ESO (2018-19)	PARTICIPA- CIÓ EN EL LLEURE (entitats tipus caus i esplais)
Barcelona	100	44,3	15,6	13,9	37,4 (19,9)	12,5	12,1	18,9	9,8
Ciutat Vella	85,5	24,4	10,7	43,1	72,8 (45,5)	22,8	20,5	25	10,4
L'ixample	115,8	44,4	8,7	13,9	0	11,4	10,3	16,2	13,3
Sants Montjuïc	78,1	41,3	18,7	22	61,9 (42,9)	20,1	15,4	12,3	8,4
Les Corts	138,3	58,8	4,5	7,5	14,3 (0)	8,3	6,9	5,7	4,5
Sarrià - Sant Gervasi	188	64,1	6,1	4	0	7,1	4,4	3,9	6,9
Gràcia	105,8	44,2	6,3	10,7	0	9,2	8,8	4,9	13,8
Horta-Guinardó	78,6	36,6	6,9	10,9	30 (5)	12,3	16,1	8	13,5
Nou Barris	53,8	38,9	11,5	22,4	82,6 (34,8)	18,2	23	15,4	3,1
Sant Andreu	72,8	45,2	8,9	10,8	31,6 (21,1)	11,5	12,1	8,7	7,2
Sant Martí	86,5	45,7	10,4	15,1	25,9 (19,4)	14,1	13,3	10,3	13,2

Font: IIAB, 2019; IM, 2023.

Efectes de barri i «estructures d'oportunitat educatives»: un marc conceptual

Un tema recurrent de debat en la literatura sobre segregació és fins a quin punt la relació entre desigualtats educatives i desigualtats territorials respon a un efecte barri o bé, per contra, és un mer reflex del perfil social de la població que hi viu. Focalitzats en aspectes com el rendiment educatiu, els estudis internacionals existents indiquen que la importància d'aquest tipus d'efectes territorials està filtrada per les característiques socials dels residents i dels mateixos centres educatius, tot i que, certament, aspectes de naturalesa territorial com la concentració de situacions de vulnerabilitat social, una presència desproporcionada de població d'origen estranger i un predomini de centres educatius amb dificultats impacten significativament en les trajectòries i els resultats educatius d'infants i adolescents (Nieuwenhuis i Hooimeijer, 2016). Un cop controlat l'efecte de les variables socials, l'evidència existent confirma que la incidència d'aquest tipus d'efectes de barri acostuma a ser significativa. De fet, alguns estudis internacionals ens indiquen que la decisió del lloc de residència entre les famílies amb més capacitat de tria està associada a les oportunitats educatives que es perceben en cada territori i, particularment, a les característiques dels centres educatius de cada indret (Brunner, 2013; Ely i Teske, 2015). A Catalunya, no disposem d'estudis que permetin aprofundir en el coneixement dels efectes territorials en trajectòries educatives, com tampoc sobre la relació entre les decisions residencials de les famílies i l'escolarització dels infants, uns tipus d'anàlisis que de ben segur ens aportarien informació de gran interès polític i social.

En tot cas, la premissa de la qual parteix aquest estudi és que l'adopció d'una mirada territorial en el camp de les desigualtats educatives pot contribuir significativament a la comprensió dels elements que incideixen sobre la reproducció d'aquestes desigualtats i a la identificació de possibles palanques de canvi que orientin les polítiques públiques. Tot

adoptant una visió força assentada en la literatura sobre els territoris com a estructures d'oportunitat diferenciades que incideixen en la reproducció de desigualtats socials (Murie i Musterd, 2004), proposem la conceptualització dels barris i municipis com a «estructures d'oportunitat educatives» que poden tenir una influència significativa en les trajectòries i assoliments educatius de la població almenys per tres vies principals.

La primera via per la qual els entorns residencials poden incidir en les oportunitats educatives de les persones fa referència a l'accessibilitat i la qualitat de recursos i de serveis educatius en el territori. Aquí convé considerar tant aquells que fan referència a l'educació formal, com a l'educació no formal i l'educació informal, orientats a diferents etapes educatives (infantil, primària, secundària obligatòria i postobligatòria, universitària i adults) i oferts per diferents tipus d'agents educatius (públics, privats i comunitaris). L'informe d'oportunitats educatives de Barcelona de 2018, per exemple, destaca l'existència de desigualtats territorials significatives en aspectes com: l'oferta educativa en el primer cicle de l'educació infantil; el grau de complexitat social dels centres educatius dels diferents districtes; el pes dels centres educatius privats i concertats en totes les etapes educatives; l'accessibilitat de l'oferta educativa de caràcter postobligatori; l'oferta i la tipologia d'activitats extraescolars disponibles tant dins com fora de l'escola; i fins i tot la presència d'entitats de lleure educatiu. Per posar només un exemple, l'esmentat informe reconeix que «un dels factors que poden explicar les diferències territorials en les taxes d'escolarització, tant globals com per edats, és l'oferta educativa disponible» i constata, en aquest sentit, l'existència d'«una correspondència important entre la taxa d'escolarització de 0-2 anys i el nombre de centres de primer cicle d'educació infantil per cada 1.000 infants d'entre 0 i 2 anys en cadascun dels districtes de la ciutat» (IIAB, 2019, p.27).

El segon dels elements que configuren l'estructura territorial d'oportunitats educatives fa referència a altres recursos i dispositius presents en el territori no estrictament educatius, però que tenen una incidència

especial en les «condicions d'educabilitat» (Monzó-Tatjé i Duran-Bellonch, 2015). Ens referim, sobretot, a aquell conjunt d'equipaments, serveis i dispositius, públics, privats i comunitaris, relacionats amb àmbits tan rellevants per a les trajectòries educatives com ara la cultura, l'esport, la salut i els serveis socials. Seguint les aportacions recents de la literatura sobre infraestructura social, convé assenyalar aquí la importància cabdal de la diversitat d'equipaments públics en el territori, equipaments que no només permeten fer accessibles drets socials de naturalesa diversa, sinó que també tenen un paper significatiu com a espai d'interacció social (Klinenberg, 2018; Kelsey i Keney, 2021). Inspirat en aquesta concepció, un estudi preliminar centrat en el cas de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, basat en l'encreuament de la informació que ens proporciona la geobase de dades d'equipaments de l'AMB i l'Índex de Vulnerabilitat Urbana (IVU) de l'Institut Metròpoli, constata, per exemple, que la dotació total d'equipaments (públics i privats) és un 81% superior en les àrees acomodades que en les àrees més vulnerables, tot subratllant que les diferències més importants es troben justament en la dotació dels equipaments educatius (sobretot de formació universitària i no obligatòria). Igualment, l'estudi constata l'existència de diferències molt notables també en la dotació d'equipaments esportius (un 71% més en els barris més acomodats que no pas en els més vulnerables) i en els equipaments culturals (amb una diferència del 41%). De forma més general, convé subratllar que les capacitats dels ajuntaments per a la dotació d'equipaments i la prestació de serveis es troben inversament relacionades amb l'estatus socioeconòmic de la seva població: a la Regió Metropolitana de Barcelona, per exemple, gairebé el 90% de la població que viu en àrees vulnerables s'aplega justament en aquells municipis la capacitat de despesa per càpita dels quals se situa per sota de la mitjana metropolitana (Checa *et al.*, 2022).

Per acabar, a l'hora de considerar la influència dels entorns territorials en les oportunitats educatives de la població, resulta necessari observar també el paper dels vincles socials, entre els quals podem distingir les relacions familiars, les relacions d'amistat i de veïnatge, i el paper del teixit associatiu local. Els tres tipus de vincles són un component important

d'allò que de forma general podem descriure com el «capital social» territorial, un capital social que té un paper important com a font de provisió d'estímuls, acompanyament i recursos que poden ser de gran rellevància en el camp de l'educació. Les capacitats familiars per a la criança i l'acompanyament educatiu de la infància es veuen fortament condicionades pel nivell socioeducatiu de les famílies, molt desigual, com hem vist, segons els territoris a conseqüència de les dinàmiques de segregació residencial. Més enllà de les relacions intrafamiliars, la importància dels anomenats *peer effects* (tant dins com fora de l'escola) ha estat àmpliament constatada també per la sociologia de l'educació. En últim lloc, el teixit associatiu té un paper important tant pel que fa a l'acompanyament i el suport a la tasca educativa dels centres com pel que fa a la generació d'oportunitats educatives fora de les escoles: la fortalesa i el grau d'implicació de les associacions de famílies en els centres educatius, per exemple, acostuma a estar fortament relacionada amb el grau de complexitat dels centres i el nivell socioeducatiu de les famílies, i és un factor significatiu de desigualtat entre centres (Boadella *et al.*, 2019); alhora, diferents estudis observen també desigualtats notables en la densitat i la fortalesa associativa dels barris en àmbits com el lleure educatiu (IIAB, 2019), així com en les dinàmiques d'innovació social en la criança de la primera infància (Gallego i Maestrepieri, 2022; Gallego *et al.*, 2024).

Enfortir les oportunitats educatives en els territoris socioeducativament més vulnerables hauria de ser, doncs, un objectiu important en el marc d'una política de lluita contra les desigualtats educatives, i la identificació dels components fonamentals de l'estructura territorial d'oportunitats ens permet identificar possibles palanques de canvi. Tanmateix, cal considerar igualment que des del punt de vista de l'accessibilitat de les oportunitats educatives, no només és important la seva presència en espais de proximitat territorial com el barri, sinó les mateixes possibilitats de la població per desplaçar-se i accedir a recursos educatius de qualitat en altres indrets. Tancarem, doncs, aquestes pàgines tot indicant quines podrien ser les principals estratègies per a l'enfortiment de la dimensió territorial de les polítiques contra la desigualtat educativa a Catalunya,

estratègies que s'haurien de centrar en l'accessibilitat territorial de les oportunitats educatives per a tota la població, particularment per a aquells grups socials que per raons de renda i del lloc de residència es troben en una situació de major vulnerabilitat.

Cap a una política educativa amb enfocament territorial

Revertir i corregir aquest tipus de desigualtats educatives entre territoris hauria de ser un objectiu fonamental de les polítiques d'educació, però també de les polítiques socials i de les polítiques urbanes, des del benentès que els aspectes socials, educatius i residencials es troben profundament interrelacionats. De fet, no partim de zero, sinó que existeixen a Catalunya algunes experiències de política pública, basades en la lògica de l'atenció prioritària a la vulnerabilitat socioeducativa, de les quals es poden extreure importants elements d'aprenentatge.

Les anomenades polítiques educatives d'atenció prioritària a Catalunya han posat fins ara el centre de la seva atenció en la categorització i la dotació de recursos especials en els centres educatius desafavorits, amb resultats redistributius que han estat, però, força limitats. Com assenyalen Bonal i Pagès (2018, p. 418): «l'intent de millorar la identificació i classificació de centres de màxima complexitat contrasta amb les omissions pel que fa a una estratègia política visible que objectivi els recursos que necessiten aquests centres i el tipus d'intervencions dirigides a millorar-ne la situació».

Complementàriament, les polítiques d'atenció prioritària han considerat les variables territorials a través dels anomenats Plans Educatius d'Entorn, impulsats pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya des del curs 2005-2006 amb la finalitat de «millorar les oportunitats en tots els temps i espais educatius dels infants i joves», tot prestant una especial atenció en els entorns territorials dels centres de més complexitat

educativa i impulsant estratègies de cooperació educatives entre el mateix Departament d'Educació i les entitats municipalistes (Acord de Govern 91/2023). Dotats amb un pressupost anual de la Generalitat de prop d'11M€, existeixen actualment 135 Plans Educatius d'Entorn a tot Catalunya, des dels quals es promouen iniciatives diverses que responen a diferents objectius: la promoció de l'èxit educatiu a través de pràctiques diverses relacionades amb l'estudi assistit, l'impuls de la lectura i la promoció de l'educació artística fora de l'escola; l'orientació i el seguiment acadèmicoprofessional de l'adolescència orientada, sobretot, a la continuïtat en els estudis postobligatoris; la prevenció de l'absentisme escolar; l'acollida de les famílies nouvingudes; la promoció de les activitats extraescolars i esportives; el foment de l'associacionisme familiar i de la infància i l'adolescència; la promoció de l'educació en el lleure; i el coneixement de la llengua catalana i de les llengües d'origen, entre d'altres.

Finalment, convé destacar la rellevància i el caràcter innovador de les actuacions fetes en matèria educativa en el marc del Pla de Barris de Barcelona. Impulsat el 2015, el Pla de Barris ha suposat una inversió de més de 300M€ per a la transformació integral dels barris més desafavorits de la ciutat, ha actuat en diferents fronts i ha situat l'educació en una posició inèdita de centralitat en l'estratègia de transformació urbana. En el marc d'una col·laboració estreta entre el Consorci d'Educació de Barcelona i Foment de Ciutat, l'empresa municipal encarregada del desplegament del Pla, a més a més d'altres actors com l'Institut de Cultura de Barcelona, s'han desenvolupat més d'un centenar d'iniciatives de millora educativa en els barris intervinguts que, en conjunt, representen gairebé el 25% del total de les inversions realitzades pel Pla de Barris (al voltant de 68M€ en un període de 8 anys, distribuïts entre 23 barris de la ciutat). Entre les iniciatives dutes a terme, destaquen algunes com: la inversió en la millora de les infraestructures dels centres educatius i la creació de nous instituts escola; la dotació de nous perfils professionals de caràcter social dins els centres educatius; la promoció de les activitats artístiques i culturals tant en el marc dels currículums educatius dels centres com en les activitats extraescolars; el foment de noves activitats extraescolars d'índole cultural

i científic en els barris; l'acompanyament i el suport a les famílies en les tasques de criança; el condicionament i l'obertura de les sales d'actes escolars per a la programació escolar als barris; la mentoria d'adolescents i joves en les transicions educatives; i el foment del lleure educatiu i de la pràctica esportiva, entre d'altres (González, 2024).

Inspirant-nos en aquest tipus d'experiències i aprenent de les seves potencialitats i limitacions, que aquí no podem considerar si no és d'una forma general, tancarem aquest treball tot apuntant algunes recomanacions que tenen com a eix vertebrador la formulació d'una **política nacional d'enfortiment de les oportunitats educatives en els entorns de més vulnerabilitat socioeducativa**. Les propostes plantejades s'alineen amb les formulades per Bonal i Pagès el 2018 al voltant de la idea de les zones d'atenció educativa preferent i amb altres referents internacionals com les *Zones d'Éducation Prioritaire* (ZEP) franceses o les *Education Action Zones* britàniques, però que a diferència d'aquestes, posen l'accent en la necessitat de l'articulació entre les polítiques d'atenció educativa prioritària i les polítiques globals de transformació de barris i viles. Aquesta perspectiva territorial, per tant, representa una oportunitat per abordar de forma integral el conjunt de factors (estrictament educatius i d'altra mena) que generen les condicions de vulnerabilitat social i educativa. A continuació, s'assenyalen els dos principals eixos sobre els quals s'hauria de fonamentar aquesta política: l'impuls d'un sistema de diagnòstic i seguiment de les desigualtats educatives territorials a Catalunya i l'impuls d'un programa de millora educativa de barris articulat amb les polítiques de millora de barris i viles a escala nacional.

Impuls d'un sistema de diagnòstic i seguiment de les desigualtats educatives a Catalunya

La informació disponible avui dia sobre les desigualtats en les condicions educatives de diferents barris i municipis de Catalunya és insuficient i territorialment esbiaixada (amb moltes més dades sobre la ciutat de

Barcelona i la seva demarcació que sobre la resta del país). L'impuls d'una política nacional d'enfortiment de les oportunitats educatives hauria de basar-se en un sistema d'informació sòlid sobre la configuració i l'evolució de les desigualtats educatives per al conjunt del país. Aquest sistema podria assentar-se en tres components principals:

- a) Explotació dels indicadors educatius de l'Índex Socioeconòmic Territorial (IST), elaborat per l'Idescat. L'IST és una eina que ens permet aproximar-nos a les desigualtats territorials sobre la base d'informació obtinguda a escala de secció censal (barris en la demarcació de Barcelona). D'entre els indicadors que el componen, n'hi ha dos d'especial rellevància en el camp educatiu: la població amb estudis baixos i la població jove sense estudis obligatoris. Alhora, aquest índex ens ofereix una visió més àmplia de les desigualtats socials per territoris, amb indicadors relatius a la situació laboral de la població, la renda i la presència de població estrangera. L'explotació dels indicadors educatius, en relació amb la resta, permetria classificar amb periodicitat el conjunt del territori català en funció del seu grau de vulnerabilitat socioeducativa. Convindria, però, esmerçar esforços en construir aquests indicadors a nivell de barri i no de secció censal, ja que les unitats censals poden comprendre realitats socioterritorials excessivament dispars.
- b) Explotació de les dades del Registre d'Alumnes (RALC), en el qual s'han d'inscriure des de 2015 tots els alumnes matriculats als centres educatius públics i privats d'ensenyaments reglats no universitaris de Catalunya, incloent-hi, des del curs 2021-2022, l'alumnat d'educació infantil de 0 a 3 anys. El Registre assigna un codi identificador únic a cada alumne, anomenat identificador de l'alumne, que l'acompanya durant tota la vida acadèmica i que inclou informacions de gran rellevància sociodemogràfica com el país de naixement i el lloc de residència. Caldria, però, afegir-hi noves informacions com el país de naixement dels progenitors. Preservant, com és obvi, l'anonimat de les dades, l'explotació longitudinal del

RALC ens proporcionaria una informació de gran interès sobre la relació entre trajectòries educatives i condicions socioterritorials fins als estudis universitaris.

- c) Elaboració d'un informe bianual de les desigualtats educatives a Catalunya, que permeti aprofundir en el coneixement dels condicionants territorials i socials de les trajectòries educatives de la població, especialment en la infància i l'adolescència. L'informe elaborat per l'Institut de la Infància i l'Adolescència per a la ciutat de Barcelona representa una referència de gran interès en aquest sentit. Seguint els plantejaments proposats en aquestes pàgines l'informe hauria de poder explotar i analitzar regularment dades territorialment desagregades i incloure informació relativa a contextos socioeconòmics territorials, indicadors educatius, accessibilitat de recursos educatius, infraestructura social i indicadors relatius a la vida comunitària (arrelament als barris, satisfacció amb l'entorn, confiança interpersonal, associacionisme social i educatiu, etc.).

Disseny i implementació d'un programa de millora educativa articulat amb les polítiques de millorament urbà, ambiental i social dels barris i viles

Un dels aprenentatges més significatius del Pla de Barris impulsat a la ciutat de Barcelona des del 2015 fa referència a la potencialitat del vincle entre les polítiques de transformació de barris i les polítiques educatives, una potencialitat que s'expressa en dues direccions: la importància de la millora de la qualitat de vida en els barris per la seva incidència en les condicions d'educabilitat de la infància i l'adolescència; i, a la inversa, el pes de la millora educativa com a catalitzadora de transformacions socials de fons en els barris. L'impuls d'aquest programa hauria d'anar vinculat a la reorientació i la integració de dues polítiques existents: els Plans Educatius d'Entorn i la nova política de millora de barris

que es desplegarà a l'empara de la Llei 11/2022, del 29 de desembre, de millorament urbà, ambiental i social dels barris i les viles. Així, els Plans Educatius d'Entorn haurien de reorientar els seus esforços en les àrees d'alta i molt alta vulnerabilitat socioeducativa i en especial en aquelles on es desenvolupin projectes de millora de barris en el marc de la Llei que s'ha de desplegar. Simultàniament, el desplegament de la nova Llei, pendent de concreció a través del decret corresponent, hauria de preveure'n l'articulació amb el programa de millora de les oportunitats educatives en àrees vulnerables. En conjunt, l'operativització d'aquesta política s'hauria de basar en els elements següents:

- Activació d'un fons econòmic específic per a actuacions de millora de les oportunitats educatives complementari al Fons de Recuperació Urbana, Ambiental i Social de Barris i Viles d'Atenció Especial previst per la Llei 11/2022. La distribució territorial d'aquest fons es podria fer sobre la base de la prioritització dels territoris de major vulnerabilitat socioeducativa i de la presentació, per part dels ens municipals, de projectes de millora educativa alineats amb programes integrals emmarcats en la Llei 11/2022, de forma similar a l'articulació que es va produir entre la Llei de barris de 2004 i els programes Salut als Barris i Treball als Barris.
- Constitució d'una nova estructura de governança que respongui a un doble repte: reforçar les relacions de coordinació horitzontal del Departament d'Educació amb altres departaments clau en matèria de millora de barris i viles, com els de Drets Socials i Territori, i reforçar les relacions de coordinació multinivell amb ens locals. Per al primer objectiu, caldria assegurar la presència del Departament d'Educació en la comissió gestora del fons que permetrà desplegar la Llei de barris, així com crear una comissió específica per a la gestió del fons per a la millora de les oportunitats educatives amb una composició també interdepartamental. Per al segon objectiu, caldria garantir la representació dels ens municipals en la comissió gestora dels fons per a la millora educativa, i crear mecanismes

específics de coordinació amb els ens municipals i els actors territorials per a cada projecte local d'intervenció.

- Identificació de les actuacions prioritàries en matèria educativa en el marc de les polítiques de millora de barris i viles. Aquesta prioritització hauria de partir del marc conceptual de les estructures territorials d'oportunitat educativa i hauria d'anar orientada a facilitar l'accessibilitat de les oportunitats educatives a través de la proximitat territorial i de les possibilitats d'accés a recursos en entorns pròxims. Des d'aquesta lògica, algunes de les actuacions que s'haurien de considerar com a prioritàries són:
  - a) La dotació de recursos econòmics extraordinaris als centres partint de la fórmula de l'equitat (Fundació Jaume Bofill, 2021).
  - b) L'enriquiment dels seus equips docents amb nous perfils professionals de caràcter social.
  - c) L'obertura dels centres educatius al territori i l'enfortiment del seu valor com a infraestructura social.
  - d) La coordinació entre centres educatius i les altres infraestructures socials dels barris (equipaments, serveis i teixit associatiu).
  - e) L'acompanyament en les trajectòries educatives d'infants i adolescents per assegurar la seva continuïtat en l'educació formal.
  - f) L'impuls d'estratègies de dinamització comunitària focalitzades en famílies, infància i adolescència que promoguin l'arrelament socioeducatiu en el territori i reforcin les seves capacitats d'acció col·lectiva.
- Garantir els recursos i els mecanismes necessaris per a una avaluació continuada i sistemàtica de la política, centrada en diferents dimensions com la consistència de la seva teoria del canvi (avaluació de disseny), la seva implementació, els seus impactes i la seva eficiència econòmica (cost-benefici).

Bibliografia

- ARBACCI, S. (2019). *Paradoxes of Segregation: Housing Systems, Welfare Regimes and Ethnic Residential Change in Southern European Cities*. John Wiley.
- BLANCO, I. i NEL·LO, O. (eds.). (2018). *Barrios y Crisis. Crisis económica, segregación urbana e innovación social en Cataluña*. Tirant Lo Blanch.
- BLANCO, I. i GOMÀ, R. (eds.). (2022). *¿Vidas Segregadas? Reconstruir Fraternidad*. Tirant Lo Blanch.
- BONAL, X. i PAGÈS, M. (2018). «Les polítiques educatives d'atenció als centres escolars socialment desfavorits: anàlisi i propostes». A Riera, J. (dir.), *Reptes de l'educació a Catalunya*. Anuari 2018 (395-445). Fundació Jaume Bofill.
- BONAL, X., ZANCAJO, A. i SCANDURRA, R. (2019). «Residential segregation and school segregation of foreign students in Barcelona». *Urban Studies*, vol. 56, núm. 15, p. 3251-3273.
- BOTERMAN, W., MUSTERD, S., PACCHI, C. i RANCI, C. (2019). «School segregation in contemporary cities: Socio-spatial dynamics, institutional context and urban outcomes». *Urban Studies*, vol. 56, núm. 15, p. 3055-3073
- BRUNNER, E. J. (2013). *School quality, school choice and residential mobility*. *School Choice and Residential Mobility* (2013, 1 d'agost) disponible a <https://ssrn.com/abstract=2304850>.
- CHECA, J., DONAT, C. i NEL·LO, O. (2022). «La segregación residencial y los recursos municipales». A Blanco i Gomà (eds.), *op.cit.* (p. 233-260).
- DAMOUN, O., BAYONA-I-CARRASCO, J. i DOMINGO, A. (2023). «Immigració i acceleració demogràfica a l'àrea metropolitana de Barcelona». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. 94, p. 7-32.
- ELY, T. L. i TESKE, P. (2015). «Implications of public school choice for residential location decisions». *Urban Affairs Review*, vol. 51, núm. 2, p. 175-204.
- BOADELLA, J., CHÍA, C. i GASULL, L. (2019). *La contribució econòmica de les famílies al sistema educatiu públic català*. FAPAC.

- GALLEGO, R. i MAESTRIPIERI, L. (2022). «Women's empowerment and social innovation in childcare: the case of Barcelona, Spain». *European Societies*, vol. 24, núm. 4, p. 493-519.
- GALLEGO, R., GONZÁLEZ, S. i MAESTREPIERI, L. (eds.). (2024). *Social Innovation and Welfare State Retrenchment. A Comparative Analysis of Early Childhood Education and Care in Europe and Beyond*. Emerald.
- GOMÀ, A. i MUÑOZ, J. (2018). «Segregated in the City, Separated in the School. The Reproduction of Social Inequality through the School System». *Urban Science*, vol. 2, núm. 4, p. 112.
- GOMÀ, A. i MUÑOZ, J. (2021). «Segregación en la escuela, segregación en el barrio. La reproducción de la desigualdad». A Nel·lo, O. (2021), *op.cit.* (p. 67-88).
- GONZÀLEZ, S. (2024). (Inèdit). *Informe del Grup de Treball d'Educació. Consell Assessor del Pla de Barris*. Foment de Ciutat, IGOP.
- INSTITUT INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA DE BARCELONA (2019). *Oportunitats educatives de la infància i l'adolescència a Barcelona 2018-2019*. IIAB-IERMB i Ajuntament de Barcelona.
- INSTITUT METRÒPOLI (2022). *Enquesta de Cohesió Urbana (ECURB), 2022. Resultats sintètics*. IM.
- INSTITUT METRÒPOLI (2023a). *Oportunitats Educatives a Barcelona 2022*. IM, Ajuntament de Barcelona.
- INSTITUT METRÒPOLI (2023b). *La desigualtat urbana a la metròpoli de Barcelona 2015-2021. Patrons de vulnerabilitat urbana, heterogeneïtat barrial i àrees desfavorides transmunicipals*. Àrea Metropolitana de Barcelona.
- LÓPEZ, S. P. i ALONSO, F. A. (2020). 649. «Ciudad postindustrial y dinámicas socio-residenciales en España: un análisis comparativo de cinco metrópolis». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. 24.
- MAZORRA, A. (2024). «Social inequality and residential segregation trends in Spanish global cities. A comparative analysis of Madrid, Barcelona, and Valencia (2001-2021)». *Cities*, vol. 149.

- MURIE, A. i MUSTERD, S. (2004). «Social exclusion and opportunity structures in European cities and neighbourhoods». *Urban studies*, vol. 41, núm. 8, p. 1441-1459.
- MUSTERD, S., MARCINCZAK, S., VAN HAM, M. i TAMMARU, T. (2017). «Socioeconomic segregation in European capital cities. Increasing separation between poor and rich», *Urban Geography*, vol. 38, núm. 7, p. 1062-1083.
- NEL-LO, O. (2010). «The challenges of urban renewal. Ten lessons from the Catalan experience». *Análise Social*, vol. XLV, núm. 197, 4/2010.
- NEL-LO, O. (ed.). (2021). *Efecto Barrio. Segregación residencial, desigualdad social y políticas urbanas en las grandes ciudades ibéricas*. Tirant Lo Blanch.
- NIEUWENHUIS, J. i HOOIMEIJER, P. (2016). «The association between neighbourhoods and educational achievement, a systematic review and meta-analysis». *Journal of Housing and the Built Environment*, vol. 31, p. 321-347.
- OCDE (2018). *Divided cities: understanding intra-urban inequalities*. OCDE.
- PORCEL, S. (2022). *Desigualdad social y segregación residencial. Una relación compleja*. FOESSA.
- SOJA, E. (2010). *Seeking Spatial Justice*. University of Minnesota Press.
- SORANDO, D. (2022). «Extrañas a sí mismas: el aumento de la segregación residencial en las sociedades urbanas españolas (2001-2011)». *Arbor*, vol. 198, núm. 803-804, p. a641-a641.
- TAMMARU, T., MARCINCZAK, S., VAN HAM, M. i MUSTERD, S. (2016). *Socioeconomic segregation in European capital cities. East meets West*. Routledge.
- TATJÉ, M. M. i DURAN-BELLONCH, M. (2015). «L'educabilitat: la relació entre educació i pobresa». *Temps d'educació*, p. 275-285.
- KLINENBERG, E. (2018). *Palaces for the people. How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. Penguin Random House.
- KELSEY, T. i KENNEY, M. (2021). *Townscapes: The Value of Social Infrastructure*. The Bennet Institute for Public Policy.

VAN HAM, M., MANLEY, D., BAILEY, N., SIMPSON, L. i MACLENNAN, D. (2012). *Neighborhood Effects Research: New Perspectives*. Springer Dordrecht.

VAN HAM, M., TAMMARU, T., UBAREVIČIENĖ, R. i JANSSEN, H. (2022). *Urban Socio-Economic Segregation and Income Inequality: A Global Perspective*. Springer.

Agraïments

Agraïm la participació en el seminari de contrast i les aportacions fetes al contingut d'aquest capítol de l'Anuari 2024 a un nodrit grup de persones expertes. Elles són: Jordi Bayona, Xavier Bonal, Ricard Gomà, Sheila González, Oriol Nel·lo, Carme Pallès, Fina Pidelaserra, Albert Ramírez Sunyer, Maria Segurola i Joan Subirats.

Aquest estudi centra la seva atenció en la relació existent entre els processos de segregació residencial de la població i les desigualtats socioeducatives. Es parteix de la premissa que el lloc de residència (el barri o el municipi) no és només una conseqüència de l'estatus social de les persones, sinó també un factor que condiciona fortament les seves oportunitats al llarg de la vida. La incidència del territori en les oportunitats educatives de la infància i de l'adolescència s'expressa en aspectes com ara la qualitat dels recursos educatius de cada lloc, la densitat i la qualitat d'equipaments i de serveis diversos que repercuteixen en les condicions d'educabilitat per exemple, socials, esportius o culturals, i el capital social que s'aplega a cada territori. Les polítiques adreçades a la correcció de les desigualtats socioeducatives haurien d'incorporar, doncs, una mirada territorial, orientada a enfortir les oportunitats educatives en les àrees socialment més desfavorides. Experiències com ara el Pla de barris de Barcelona ens mostren els beneficis d'articular les polítiques d'enfortiment de les oportunitats educatives amb polítiques integrals de millora de barris. El desplegament de la Llei 11/2022 de millorament urbà, ambiental i social dels barris i les viles representa així una magnífica oportunitat per al disseny d'una política nacional d'enfortiment de les oportunitats educatives en les àrees més vulnerables del país.

Ismael Blanco

Catedràtic de Ciència Política i director de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques.